

BODÓ JULIANNA

A vendégmunka típusú migráció magatartásmintái a székelyföldi térségben* (2. rész)

JULIANNA BODÓ

BEHAVIOURAL PATTERNS OF GUEST–WORK-TYPE MIGRATION AT THE SZÉKELYFÖLD TERRITORY

331.556.4:311.213.3

314.74(498)

Romania. Székelyföld. Foreign Employment. Migration.

3.3. Az életkori tényezők szerepe a fiatal vendégmunkások migrációs magatartásmodelljeinek alakulásában. A változás legfontosabb jelei

Mielőtt a domináns modelleket meghatározó legfontosabb tényezők számbavételére kerülne sor, fontosnak tartom néhány olyan – tézisszerű, itt bőven ki nem fejthető – kijelentés megtételét, amely a migrációs magatartásoknak a régióra jellemző, időbeli alakulásukra hívja fel a figyelmet. Az alábbiakban ezeknek a tényezőknek elsősorban a két világ – az otthon világa és a vendégmunka világa – kezelésére vonatkozó módosításokról, gyakorlatokról lesz szó. A jelen migrációs magatartások domináns modelljei – és az elmúlt időszakhoz képest bekövetkezett változásai – ugyanis vizsgálatainkban elsősorban ezen tényező mentén rajzolódtak ki.

A fiatal korosztály markáns megjelenése a külföldi munkavállalók sorában egy diverzifikációs folyamatot erősít fel. Ez azt jelenti, hogy habár a KPI/2 kutatásban kimondottan rájuk irányult a vizsgálat, a migrációs modellek ezáltal számbelileg nem csökkentek, sőt, nagyobb változatosságot mutattak, mint azon kutatások esetében, ahol az idősebb korosztály is képviseltette magát. A jelenség magyarázata igen egyszerű: mivel csak fiatalokra irányult a vizsgálat, ők lettek az elemzés kizárólagos alanyai. Számbeli növekedésük a kutatásban azt eredményezte, hogy körükből sokkal több és többféle esetet volt alkalmunk megfigyelni, olyanokat is, amelyek egy életkorilag szélesebb spektrumú vizsgálatban talán elenyészőnek mutatkoztak volna. Mint már említettem a rájuk irányuló hangsúlyosabb figyelmet az is indokolta, hogy a székelyföldi migrációs potenciált tekintve, részvételük a folyamatban számbelileg nőtt és dinamizálódott.

A fiatal korosztály migrációs viselkedését vizsgálva fontos kérdésként vetődött fel az, hogy körükben a gyengülő saját világ-idegen világ opozíció helyett hogyan jelenik meg a két világ párhuzamossága vagy együttese. Arra figyeltünk, hogy amennyiben nem a határvonalak (otthoni világ-távoli világ) megerősítése a cél, a

*A tanulmány az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram támogatásával készült.

kettő párhuzamos vagy együttes megélése milyen mechanizmusokkal történik. Már a KPI/1 kutatás munkálatai során nyilvánvalóvá vált, hogy a kettősség egyetlen való megélése (oppozíció helyett inkább párhuzamosság, kizárás helyett elfogadásra törekvés) nagyon erőteljes reflexív magatartást jelent, a kettős helyzet megéléseinek ez a módja a tudatos megfigyelések, mérlegelések, reflexiók működését jelzi. Mindez jelen esetben arra utal, hogy a külföldi vendégmunka gyakorlata nemcsak kényszer szülte jelenség, az otthoni rossz helyzet átélésének egyik lehetséges módja, hanem a lehetőségek számbavétele is, az egyéni adottságok, készségek szerint kialakítható reagálási módok egyike. Fontos, hogy ebben a reagálási módban kiemelt szerepet kap az egyéni boldogulás mérlegelése, és nem kizárólagosan az otthoni minták szerinti, az itthon hagyományosan elfogadott módok által történő megtervezése-megszervezése az egyéni életnek. Hogy mindebben jelentős szerepet kapott a külföldi vendégmunka, az nyilván nem számít új jelenségnek. És nemcsak a rendszerváltás utáni korszakra nézve számít ez térségileg-közösségileg is elfogadott mintának, hisz köztudott, hogy a székelyföldi régió lakói a történelem folyamán nemegyszer választották az otthontól távoli munkavégzést az otthoni életvitel megerősítése, avagy a nehéz helyzetek megoldása céljából. Amire viszont most fel kell figyelniünk, az az egyénileg kialakított/kialakítandó életmódok, életvitel vendégmunkához való kapcsolódására utal.

A fent jelzett megfigyelések elemzése – amelyek a kutatás célkitűzései közt kiemelt szempontként szerepeltek – lehetőséget teremtett arra, hogy az összehasonlítás módszerét is felhasználva, a migrációs magatartásokban megmutatkozó változásokat annak függvényében vegyük szemügyre, hogy azok a közösségileg elfogadott életvitelhez való igazodást mutatják-e (mint ahogy az markánsan megmutatkozott a KAM 1995-ös kutatása esetében), vagy pedig lassan elmozdulnak az egyéni életvitel irányába (mint ahogy ezt jelezte a két KPI-kutatás, különösen a második, ahol a fiatalokat vizsgáltuk).

A tervezett vagy már alakuló egyéni életvitel sokfélesége már utal a nem csupán közösségileg elfogadott/működtetett, hanem egyéni szinten is alakítható életmódokra. Ezekre nagy hatással vannak a különféle vendégmunkás-tapasztalatok, a két világ megélésének sokféle lehetősége, a kettő egymáshoz viszonyításának szempontjai.

A saját világból való kilépések már nem a saját világ megerősítésének mechanizmusai szerint működnek, mint ahogy az a kilencvenes évek első felében végzett kutatásunkból (KAM 1995) kiderült. A kibocsátó közeg szerepe ugyanakkor napjainkban is nagyon erősnek mutatkozik, kizárólagosságáról azonban ma már nem beszélhetünk, különösen a fiatalok körében nem.

A jelenben végzett vizsgálódásaink (KPI/1, KPI/2) arra mutatnak, hogy a kibocsátó, otthoni közeg mint elsődleges viszonyítási szempont ma már erősen meggyengült, viszonylagossá vált. A külföldön szerzett tapasztalatok ma már nem az otthoni „helyretelési praxisok” által nyernek jelentést, hanem egy szélesebb, reflektáltabb, ugyanakkor sok egyéni vonást mutató jelentéstudajdonítási gyakorlat által. Nem paradoxon ugyanakkor az a kijelentés, hogy az otthon világa, a kibocsátó közeg továbbra is fontos marad, mint egy olyan életvilág kiépítésének lehetséges helyszíne, amely a külföldi vendégmunkán szerzett különféle tapasztalatok fényében mutatkozik meg. Az itt következő elemzésben erre a kijelentésre bővebben ki fogok térni.

3.4. Iskolai végzettség, célországok – a változás jegyében

A kutatási program célkitűzéseinek megfogalmazásakor fontosnak tekintettük, hogy kiemeljük a vizsgálandó kérdéskör alapvető szempontjait. A fiatalok és a vendégmunka kapcsolatának értelmezési keretében gyakran kap helyet a fiatalok iskolai végzettségére és munkaerő-piaci helyzetére történő utalás. Az látszik ugyanis, hogy ez a két tényező befolyásolja a migrációs viselkedést és mentalitást. A jelenség minél alaposabb megismerése érdekében az elemzési szempontok között helyet kapott a célországok szerinti különbségek megfigyelése is. Indokolja ezt a vendégmunka helyszíneiként felmerülő célországok szélesedő köre, ugyanakkor az elemzési anyag ismeretében az is világossá vált, hogy sok esetben a vendégmunka helyszínének megválasztása, az ott szerzett tapasztalatok felhasználása és értelmezése összefüggésben van a migráló személyt jellemző néhány tényezővel (iskolai végzettség, társadalmi helyzet, életkor). Eddigi vizsgálatinkban elsődleges célországként Magyarország jelent meg, és habár ma is tartja vezető szerepét a vendégmunkások „kívánságlistáján”, most már szép számmal jelennek meg a Németországban, Svájcban, Angliában, Olaszországban, az Amerikai Egyesült Államokban, vagy akár Franciaországban és Egyiptomban munkát vállaló székelyföldiek.

A vizsgált fiatalkorú népesség az iskolai végzettséget tekintve is színes képet mutat. Még mindig a legnagyobb számban a szakközépiskolát, illetve a szakiskolát végzett fiatalokat találjuk a külföldre dolgozni járók között, de egyre nagyobb arányban jelennek meg az egyetemisták, akik többnyire a nyári szünidőt használják fel külföldi munkára. A már felsőfokú végzettséggel rendelkezők sajátos szerepet töltenek be a munkamigráció területén, kisebb számban általános iskolai végzettségűek és középiskolások is előfordulnak közöttük. A vizsgálat igyekszik kitérni azokra a sajátos mentalitásbeli és magatartásbeli vonásokra, amelyek az említett kategóriákat jellemzik. Ezáltal sikerülhet megragadni a domináns modellek legfontosabb összetevőit, illetve azokat a tényezőket, amelyek a típusok változásait mutatják.

3.5. A fiatalok külföldi munkavállalásának motivációi a munkaerőpiaci helyzet, illetve az iskolai végzettség függvényében

A külföldi időszakos munkavállalás ma már természetes és elsősorban vagy kizárólagosan az egyént érintő választásként tételeződik. Nem tekinthető – és a fiatalok nem is tekintik – különleges eseménynek, sokkal inkább az mutatkozik meg, hogy egy fiatalos mentalitás és magatartás velejárója. Mindez megmutatkozik az egyre szélesebb körben terjedő, egyre számosabb társadalmi réteget magába foglaló gyakorlatban. Előző tapasztalataink szerint (KAM 1995) elsősorban munkanélküli és szakiskolát vagy szakközépiskolát végzett fiatalok jártak vendégmunkára. Ha csak ezt a két tényezőt tekintjük, máris változni látszik a mai helyzet. Egyik fontos megfigyelésünk a munkanélküliség kérdéseire vonatkozik: az interjúalanyok közt nagyon kevesen voltak, akik a munkanélküliség elől „menekültek” a vendégmunkába. Alig találtunk néhány olyan személyt, aki életében egyáltalán megtapasztalta a munkanélküliséget. Természetesen ez magyarázható azzal is, hogy sokan annyira fiatalok, hogy jelentős munkaerőpiaci tapasztalattal nem is rendelke-

hetnek, tehát a munkanélküliség nehéz helyzetét sem volt még „esélyük” megta-
pasztalni. Mindez ugyanakkor arra utal, hogy a külföldi munka nem az itthoni kilá-
tástalanság orvoslásaként merül fel, hanem természetes választásként, a külön-
böző munkahelyek közti választás egyik eseteként. (Nyilván nem áll szándékomban
azt állítani, hogy a munkanélküliség – mint az egyént kilátástalan helyzetbe kény-
szerítő tényező – nem állna fenn ma is a fiatalok körében. A megfigyelés nyomán
tett állítás arra vonatkozik, hogy a külföldi munka ma már nem egyértelműen és
nem általánosíthatóan a kínos kényszer következménye.) Jelentős azoknak a szá-
ma, akik a szakiskola vagy a szakközépiskola elvégzése után első munkahelyként
egy külföldi munkalehetőséget választanak, illetve az általános iskola (nyolcadik
osztály) elvégzése után nem folytatják tanulmányaikat, hanem rögtön munkába áll-
nak, jelen esetben egy másik országban. Rendelkeznek már információkkal, tuda-
másuk van a lehetőségekről, és még diákként meghozták az erre vonatkozó dön-
tést. Szép számmal találkozunk olyanokkal is, akik már iskolásként, a nyári szün-
időben kipróbálták a vendégmunkát, és az iskola elvégzése után ugyanoda men-
nek vissza, vagy hasonló helyet keresnek maguknak.

Meg kell itt említenünk azt az egyre népesebb csoportot, amelyet az egyetemis-
taként külföldön dolgozók alkotnak. Ők nem a szakmájukban dolgoznak (az a kis-
számú példa, amely a diákként épp tanult szakmai munkavégzésre vonatkozik, in-
kább nyári szakmai gyakorlatnak tekinthető, és kevésbé pénzkereső munkának),
hanem a diákmunka vagy az idénymunka kategóriájába tartozó munkavégzésre vál-
lalkoznak. Ebben az esetben egyértelműen a fiatal korosztályhoz, illetve az egyete-
mista státushoz kapcsolódó lehetőségeket igyekeznek kihasználni. A Németor-
szágba vagy Olaszországba nyári zöldség-, illetve gyümölcsszedésre járók a nyári
szünetet szándékoznak pénzkereső munkával eltölteni. Ez a munka természetesen
nem egyértelműen csak a fiataloknak szól (a középkorúak közül is sokan vállalták),
de kihasználható lehetőséget teremt a viszonylag hosszú, illetve néhány hétre
gond nélkül meghosszabbítható vakáció által, amely a diákoknak jár. Ide sorolhat-
juk az egyre népesebb, évről évre ugrásszerű növekedést mutató „amerikázók”
csoportját. Az Amerikai Egyesült Államokban munkát vállaló egyetemisták számá-
ra nyári diákmunkát ajánló szervezetek kimondottan a nyári szünet időszakára to-
borozzák a jelentkezőket. Feltétel többek között az egyetemista státus, és ezt egy-
re többen igyekeznek is kihasználni. Az ajánlott és elvállalt munkák nem a tanult
szakmához kötődnek, hanem nagyon széles skálát mutatnak a recepciós munká-
tól a mosogatásig, a fogyatékos gyerekek nyári táboroztatásától a játéktérmeke-
li zsetonosztogatásig. Ez a változatosság a fiatalos vállalkozókészségre, a rugal-
masságra apellál, amely a sokféle, az eddig még nem tapasztalt és többé nem is
tervezett munkavégzést hajlandó játékként, kalandként is megélni, „jó bulinak” te-
kinteni, ahol nem nagyon merül fel „az alantas munka” szégyene vagy visszautasí-
tása. Az egyetemi tanulmányok ma már gond nélkül befagyaszthatók egy vagy két
évre. Ezt a lehetőséget is többen kihasználják egy hosszabb külföldi munkavállalás
céljából. Munkavisztonnyal a diákok itthon még nem rendelkeznek, ezzel tehát
nincs gondjuk, egyetemista státusuk meg nem kerül veszélybe a külföldön végzett
egy-két éves munka következtében. Ebbe a csoportba főleg azok tartoznak, akik
bébisitterként vállalnak munkát Nyugat-Európa valamelyik országában (elsősor-
ban Angliában, de vannak példák németországi, olaszországi esetekre is). A fiatal
korosztályra jellemző vállalkozókedvet és bátorságot az is mutatja, hogy nem ijed-

nek meg a gyors változtatásoktól. Többen mesélték, hogy ilyen vagy olyan okból kifolyólag „menetközben” gyors munka- vagy egyenesen munkahely változtatásra kényszerültek, de számukra ez nem okozott semmilyen nehézséget.

Azok közül is sokan igyekeznek kihasználni az idenymunkák vagy rövidebb lejáratú munkavégzések lehetőségét, akik már nem diákok és itthon rendelkeznek valamilyen munkahellyel. Jellemző, hogy egy gyengén fizető itthoni munkahelyet gyorsan, szinte töprengés nélkül váltanak fel egy átmeneti, de anyagilag kecsegtető külföldi munkalehetőséggel. Sokan megpróbálják közben megőrizni az itthoni munkahelyet, de arra is sok példát találunk, amikor az itthoni munkalehetőség akár végleges elhagyása is megtörténik. A fiatalkori rugalmasságnak és bizakodásnak tudható be az a magatartás, amikor valaki egy füstös kocsmabeli pultos állást, bármilyen „biztosnak” is mutatkozzék, felhagy a németországi kéthónapos zöldegszedésért, mert bízik abban, hogy hazatérte után sikerül újból – és talán előnyösebben – elhelyezkednie. Ez a korosztály az „egyetlen biztos munkahelyhez” való ragaszkodást már egyáltalán nem szocializálta, ahogyan az előző nemzedék hasonló helyzetekben időnként megmutatkozó aggályoskodásában ez tetten érhető.

A fentiekhez tartozik még az a megjegyzés, amelyet a vendégmunkások némelyikének fejtegetései nyomán úgy fogalmazhatnánk meg, hogy „az ember nem mindig a helyére kerül”. A nem megfelelő helyen levés azokra az esetekre vonatkozik, amikor a vendégmunkás külföldön olyan munkát végez, ami nem az itthoni státusának megfelelő. A kijelentéshez sokféle konnotáció kapcsolódik, a most épp vizsgált kérdés szempontjából csupán a következőt szeretném megjegyezni: a „kinek hol a helye” kérdés napjaink fiatal vendégmunkásainak szemszögéből jelentősen módosulni látszik. A nyári idenymunkán, avagy bébiszitterként, recepciósként dolgozó egyetemista épp a megfelelő helyen érzi magát, amikor diákoknak ajánlott, diákstátusát kihasználó munkalehetőséget vállal, amely mérföldekre van majdani szakmájától vagy valamilyen felsőbbrendű helyzetként is megélhető egyetemista státusától (amelyet a jelek szerint nem úgy élnek meg).

Sokan dolgoznak olyan munkahelyen, ahol nem a tanult szakmához kapcsolódó munkát végeznek. Ez a kijelentés nemcsak a fent említett diákokra vonatkozik, hanem azokra a már szakiskolát vagy szakközépiskolát végzett fiatalokra is, akik nem a szakmában helyezkedtek el. A jelenség természetesen nem csak a fiatal korosztályra jellemző. Megjegyzendő mégis, hogy egy új szakmába való beletanulás nehézségeit sokkal könnyebben élik meg azok, akik vagy nem is gyakorolták a formális képzésben tanult szakmájukat, vagy csak nagyon rövid ideig volt erre lehetőségük. Adott esetben a váltást nem nehézségnek, hanem inkább kihívásnak tekintik, és arra is találunk példákat, amikor valaki épp ekkor talál rá arra a szakmára, amit tulajdonképpen mindig is szeretett volna végezni, de a formális képzésben nem ezt tanulta. A nem formális keretek közt megtanult új szakma (építkezésen építőmunkássá avanszált faipari munkás) sokak esetében az itthoni sikeresebb munkahelykeresés lehetőségét is mutatja, vagy akár egy itthoni vállalkozás elindítását jelenti.

A fenti kijelentéshez szervesen kapcsolódik egy kérdés, amelyet fel is tettünk beszélgetőpartnereinknek: a külföldi munkavégzéshez kapcsolódó szakmai tapasztalatok segítik-e őket itthoni elhelyezkedésükben. Ennek a kérdésnek többfelé ágazó kifejtési lehetősége van, s csak egyik vonatkozása az előző mondatban említett új, informálisan megszerzett szakmai tudás. Jelen esetben csak a fiatal életkorhoz

kapcsolódó aspektusokra térek ki. Erre a kérdésre sokan a munkahelykeresés sikerességével kapcsolatos önérvényesítő képességük fejlődését említették. „Az a tapasztalat, hogy hogy kell emberekkel dolgozni, felügyelni a munkát, azt hasznosítom itt is, szélesebb a látóköröm, s egyszóval megtanultam mérnök lenni” (B. I. 3. interjú). Ide sorolták még a toleranciát, a másokkal való bánást, az önbizalom megerősödését. Vannak, akik annak tulajdonítják itthoni, a vendégmunka utáni javuló munkaerőpiaci helyzetüket, hogy megtanulták kiharcolni a maguk igazát, és ahogy egyik beszélgetőpartnerünk fogalmazott, már nem a sült galambot várja, hanem elindul megkeresni a nekivaló munkát.

Röviden említeném, hogy kevesebb példát találtunk arra az esetre – amely 10 évvel ezelőtt még nagyon gyakori volt –, amikor valaki szabályosan váltogatja itthoni munkahelyét egy kintivel. (Olyan esetekben jellemző ma ez, amikor egy kinti vagy itthoni vállalkozás – pl. faházak összeszerelése – periodikus itt- és ottlevést kíván meg. Vagy amikor valaki ötletszerűen, az épp véletlenszerűen adódó munkalehetőségeket ragadja meg itthon vagy külföldön – igaz, ebből a típusból ma már kevesebb van. Olyan is előfordul, hogy a munkavállaló a külföldi munka után hazajön, amíg tart a keresetéből nem vállal újabb munkát, majd ha elfogy a pénz, ismét dolgozik valahol valamit.) A fiatalok esetében jellemzőbbek azok a példák, amikor a munkahely kimondottan csak a külföldi munkát jelenti, itthon ezalatt nincs munkájuk. Tervezik az itthoni folytatás valamilyen formáját (saját vállalkozás, jól fizető munkahely), és bíznak abban, hogy a vendégmunkán szerzett pénz és/vagy szakmai tudás ezt belátható időn belül lehetővé is teszi. Sokan várnak itthoni felemelkedést a szakmai ranglétrán és a bérezésben.

Meg kell említeni egy olyan csoportot is, amelynek tagjai néhány éve fejezték be egyetemi vagy főiskolai tanulmányaikat, szakmájukban ez idő alatt már dolgoztak is, de bizonyos megfontolásokból (a motivációkról később lesz szó) rövid időre a külföldi munkát választották. Igyekeztek hasonló módon eljárni, mint azt a már említett esetekben az egyetemisták teszik: úgymond „befagyasztani” az itthoni munkahelyet, amelyet nem szívesen veszítenének el a külföldi munka miatt (pl. megoldani, hogy a tanfelügyelőség egy évre fenntartsa számukra a városi tanári állást, amelyért már egyszer versenyvizsgáztak). Jellemző rájuk, hogy a külföldi munkavállalás után (amely gyakran továbbtanulással, képzéssel párosul) szakmai megerősödésre számítanak, bár nem mindig emlegetik a státusbeli emelkedést. Az is jellemző, hogy a nem kimondottan szakmai, akár „alacsonyabbrendűként” felfogott munkavégzést is elfogadják. Amit nehezményeznek, az az esetenkénti méltatlan bánásmód. Az ilyen helyzeteket – fiatal koruk ellenére is – nehezebben viselik, főleg abban az esetben, ha a méltánytalanság olyanok részéről érkezik, akiket tudásban, képességeik tekintetében alacsonyabban lévőnek teteleznek fel saját maguknál. Jellemző annak az egészségügyi asszisztensnek a helyzete, aki az egyik budapesti kórházi munka mellett nővérképző főiskolára felvételizett sikeresen, és feltörekvését, munkabírását és nem utolsósorban szakmai tudását kellemetlen szöbeszédek, apró inzultusok tárgyaként kénytelen elviselnie, főleg a vele hasonló vagy alacsonyabb beosztásban lévőktől. De ide sorolhatnánk azt a villamosmérnököt is, aki egy multinacionális vállalat munkatársaként úgy érzi, hogy szakmai tudását, innovációs hajlandóságát nem megfelelően értékeli (sem pénzben, sem presztízsterén). Ezt a fajta sértettséget nem tapasztaltam a diákok esetében, a fizikai mun-

kát végző szakképzettek vagy szakképzetlenek pedig sokkal „találékonyabban” kezelik az ilyen helyzeteket.

Mindenképpen elmondható, hogy a fiatal vendégmunkásokat a rugalmasság, a fiatal életkorból, illetve az ahhoz kapcsolható státusból (diákok) származó lehetőségek kihasználása jellemzi. Nem a vészhelyzetekre tartogatott megoldásként, hanem természetes választási lehetőségként kezelik a kilépést. Munkaerőpiaci helyzetükre jellemző, hogy legtöbbször nem is voltak munkanélküliek, illetve első munkalehetőségként választották a külföldi munkát. Az idegymunkára, diákmunkára vállalkozó fiatalok (diákok) inkább közvetett módon látják hasznosulni eljövendő munkavállalásaik során a vendégmunkát. A szakiskolát, illetve a szakközépiskolát végzett fiatalok – amennyiben szakmájukban dolgoztak vagy új szakmát tanultak – előrelépésre számítanak. A már egyetemi végzettséggel rendelkezők óvatosabbnak mutatkoznak ebben a tekintetben. Sokan úgy látják, az itthoni feltételek még nem alkalmasak a kint szerzett tudás itthoni kamatoztatására. Megjegyzendő, hogy a régebb folytatott kutatásaink hasonló szkepszist mutattak a fizikai munkát végzők esetében is. Ma már több köztük a bizakodó.

3.6. A fiatalok családi helyzete

A döntést segítő motiváció annak függvényében mutat eltérést, hogy a vendégmunkát vállaló egyén a legfiatalabb vagy a már érettebb korosztályhoz tartozik-e, illetve hogy egyedülálló-e, tervezi-e a családalapítást vagy már családos. A még egyedülálló legfiatalabb nőtlenek és hajadonok sokkal hajlandóbbnak mutatkoznak arra, hogy döntésüket egyértelműen az itthoni keresetekkel szembeni elégedetlenséggel motiválják. Számukra evidenciának tűnik, hogy nem érdemes itthon tölteni az időt egy olyan munkahelyen, ahol szégyenletesen keveset fizetnek, vagy kínlódní otthon a gazdasággal a szülők mellett. A legfiatalabb interjúalanyok közül néhányan egyáltalán nem is kerestek itthon munkát, hanem tanulmányaik befejezése után egyenesen Magyarországra mentek dolgozni. Arra is találunk példát ebben a csoportban, hogy már nagyon fiatalon, még a szakiskola befejezése előtt, diákként a szünidőt egy rokon vagy ismerős felnőtt mellett egy magyarországi építkezésnél töltötték. Az ilyen esetek mind azzal folytatódnak, hogy az iskola befejezése után ugyanott vagy egy még jobban fizető helyen külföldi munkalehetőséget választanak, nem is latolgatva más, itthoni munkalehetőséget. A fenti esetek szereplőinek ritkán van kialakult elképzelésük arról, hogy mit fognak majd kezdeni a megszerzett pénzzel, a döntés meghozatala nem kötődik konkrét elképzelésekhez. Sokan már a hosszabb kinttartózkodás után is mélyen elgondolkoznak a kint keresett pénz majdani felhasználását firtató kérdésemre, és azt válaszolják, hogy egyelőre még nem döntöttek, de feltétlenül a további külföldi munkavégzés, a jobb kereseti lehetőség mellett maradnak. Szép számmal akadnak ugyanakkor olyanok is, akik számára szintén nem voltak meg a konkrét kiindulópontok, de később a kint töltött idő, a külföldön szerzett tapasztalat segített abban, hogy célirányosan képzeljék el jövőjük megtervezését. Esetükben a kint megkeresett pénz motiválja egy majdani (időben nem mindig pontosan behatárolt paraméterekkel rendelkező) otthoni életforma kialakítását, ami jelenthet egy modern lakást, jól működő vállalkozást, jól felszerelt műhelyt, a megtanult-tökéletesített szakmai tudásnak megfelelő vevőkört. Talán a gépkocsivásárlás az egyetlen olyan konkrét elképzelés, amely

mindkét fiatal csoport esetében – a még várakozó és a már tervezgetők – célként fogalmazódik meg. A gépkocsi mint státusszimbólum és mint konkrét használati eszköz időnként elválík egymástól, de van, amikor nem különül el élesen. A gépkocsivásárlás vágyát azok is említik, akik még nem tudják, mire fordítsák keresetüket, de azoknál is előfordul, akik a vendégmunka során szerzett tapasztalatokat, tökéletesített szakmai tudást is a keresett pénz mellé téve kezdenek tervezgetni.

Az idősebbek és a családostok körében gyakoribbak a konkrét motivációk és elképzelések. Esetükben a külföldre menés oka és a keresett pénz felhasználásának terve (vagy a kereset folyamatos felhasználása) többnyire egybeesik. Van, aki a gyerekei taníttatását nem látta kivitelezhetőnek a külföldi kereset nélkül, és a pénzt folyamatosan erre a célra is fordítja. Mások a házépítésre, a már meglévő ház bővítésére vagy berendezésére nem találtak más módot, és ezért döntöttek a külföldi vendégmunka mellett. Van, aki egyenesen a szülőktől való függetlenné válás egyetlen esélyeként választotta a jobb keresettel kecsegtető magyarországi munkát, ugyanis a kint szerzett pénz nélkül nem látott esélyt arra, hogy saját családja számára önálló otthont biztosítson. A gépkocsivásárlás ebben a csoportban is célként szerepel, van, amikor már megvalósult célként. Találunk példát arra is, hogy az autót olyan vendégmunkás is megvásárolta már, akinek lakókörnyezetében a közösség megítélése szerint lettek volna sokkal égetőbb befektetések, kihasználatlansága is szembetűnő, és mégis e státusszimbólum mellett döntött. Ez az a csoport, amelynek tagjai azt állítják, hogy a kitűzött cél elérése után nem is kívánnak többé vendégmunkásként dolgozni.

Meglepetéssel kellett tapasztalnunk, hogy a beszámolók egyikében sem történt említés olyan, a vendégmunkát kiváltó okról, amely különleges egyéni-családi helyzetek megoldása érdekében váltotta volna ki a vendégmunka melletti döntést. A tíz évvel ezelőtt végzett kutatás nem egy olyan példát kínált, ahol az egyén azért választotta a vendégmunkát, mert valamilyen tarthatatlan helyzetet akart orvosolni vele, mintegy elmenekült egy számára kellemetlen vagy kezelhetetlen helyzetből. Ilyenek voltak az olyan esetek, amikor valaki összeveszett valamelyik családtagjával, esetleg nem bírta elviselni annak zsarnokságát, vagy egyszerűen kilépett egy megunt vagy konfliktusos kapcsolatból. A jelen beszámolókból ehhez némileg az az eset hasonlít, ahol a fiatal család a szülőktől szeretne függetlenné válni, de nem a fizikai távolságtól, az érintkezés kiiktatásától reméli ezt a függetlenséget, hanem a vendégmunkán szerzett pénzzel akár saját otthont, külön lakóhelyet kialakítani.

A székelyföldi vendégmunka tíz évvel ezelőtt történt kutatása során levont következtetésekhez képest az okok és célok tekintetében feltétlenül meg kell említenünk néhány alapvető különbséget. Akkor sokkal több volt az olyan esetek száma, amelyet most csak a viszonylag idősebb (harmincon felüli, főleg negyvenötvenéves) korosztály körében tapasztalunk. Ezek az esetek azt mutatták/mutatják, hogy a vendégmunka melletti döntés az abszolút szorongatott anyagi helyzet gyors megoldása érdekében történt. Legtöbb esetben a családi gazdaság keretében mutatkozó hiány (gazdasági felszerelés), egy konkrét használati eszköz (színes televízió, automata mosógép) megvásárlásának igénye váltotta ki a vendégmunka vállalását. Rengeteg olyan helyzetet ismertünk meg ugyanakkor, amikor a még újdonságnak, itthon hiánycikknek számító apró háztartási felszerelések (kávéfőző, konyhai robotgép), a nem tartós fogyasztási cikkek körébe tartozó konyhai kellékek

(mosópor, mosogató szivacs), ruhadarabok, fogyasztási cikkek (édesség, dobozos italok, fűszerek) beszerzése motivált egy-egy alkalmi, nem túl hosszú külföldi munkavállalást. A fenti kijelentésben feltétlen hangsúlyozást kíván az alkalmi jelleg. Ez azt jelenti, hogy a kitűzött cél minél gyorsabb elérése volt a fontos az esetek döntő többségében, ami elősegítette azt, hogy a vendégmunka és az otthon, az egyik világ és a másik világ közt éles határvonal húzódjék. A vendégmunkás mintegy zárójelbe tette a vendégmunkán töltött időt, ami csak a cél elérését szolgálja és semmi mást. Természetesen akkor is voltak és ma is vannak ettől eltérő helyzetek, de az okok és célok alapos vizsgálata, a tíz évvel ezelőtti és a mostani helyzeteknek a résztvevők általi elmondása, saját helyzetük értelmezése a kutatói értelmezést is óhatatlanul az összehasonlításra ösztönzi. Az 1990-es évek elején a vendégmunka még a különleges, nem mindennapi megoldások egyre szélesebb körben terjedő változata volt, ahol a kilépés minden összetevőjével együtt tele volt ritualizált, megideologizált elemekkel, a közösségi átbeszélések sűrű gyakorlatával, a megindoklások, helyretevések kényszerével, a legitimálások kötelességszerűségével. Ma azt látjuk, hogy a kilépés eldöntéséhez, indoklásához nem kellene különleges magyarázó okok. Elég a pénztelenségre, az itthoni munka hiányára vagy a gyenge keresetre hivatkozni. Ilyenformán a külföldi munkavállalás egy „normális” pénzkeresetté válik, amit ugyan nehézkesse tesz a túl nagy távolság, az itthonról való távollét hosszú időtartama, de mindez csak dimenzióbeli változást jelent egy közelebbi ingázáshoz képest. Nem mentális megélési gyakorlatok kidolgozását teszi tehát szükségessé, hanem egyszerűen (nyilván be kell vallani, hogy azért ez sem mindig egyszerű) a mindennapi életvitelben keresi a konkrét megoldásokat (utazás, kapcsolattartási formák, itthoni hiány pótlása, beilleszkedés, a mindkét oldalról jelentkező távolságtartó gesztusok, viselkedések oldása stb.). A mai vendégmunkások többsége (főleg a nagyon fiatalok) nem egy nagy ugrásként, nagy rászánással megtett lépésként élük meg a Magyarországra (és már akár távolibb országba) menést, hanem pénzkeresetként, amelyet majd legjobb belátásuk szerint fognak elkölteni, amikor erre megérett a helyzet – ha még nem érett meg –, mint ha csak itthon keresték volna. Könnyed racionalitással jegyzik meg, hogy ezt vagy azt – szinte semmit – nem érdemes „kint” vásárolni, mert itthon is be lehet szerezni. És dolgozni is csak azért érdemes kimenni, mert ott van munka és jobban megfizetik, illetve a sajátos helyzetnél fogva – forint-lej átváltás – az ottani keresetből itthon jobban lehet boldogulni. Az itt is-ott is levés megélhetőbbé válik akkor, ha elsősorban „technikai” megoldásként fogják fel, amelynek megvannak ugyan a kivitelezési nehézségei, olykor nem kis bosszúságai, kellemetlen velejárói is, de ugyanakkor egyre több lehetőség mutatkozik a „normális” kezelésre.

4. Tervek, elképzelések. A vendégmunka eredményeinek hasznosulása

A KPI/1 kutatási programban már megfigyelhető volt, hogy az egészen fiatalok csoportja kevésbé határozott elképzeléseket fogalmaz meg a vendégmunkával kapcsolatban, ami az okokat és a célokat illeti, mint idősebb sorstársaik, a közepnemzedék. Az is kiderült, hogy az elképzelések ritkán fogalmazódnak meg már az első kimenéskor, kevesen vannak, akik már ekkor határozott elképzelésekkel rendelkeznek. Ugyanezt tapasztaltuk a KPI/2 kutatás során is, azzal a finomítással,

hogy mivel ez alkalommal csak a fiatalok külföldi munkavállalására figyeltünk, a megindoklásokban az anyagi természetű motivációk és célok mellett nagyobb arányban mutatkoztak meg a már említett más természetű indoklások is. A tervek és a hasznosulás (anyagi tőke és más természetű, pl. tudástőke megszerzése és hasznosulása) összevetésekor szokott kiderülni, hogy a keresett pénz nem mindig elegendő a kitűzött cél megvalósulására, így egyik külföldi munkavállalás követi a másikat. Azok, akik inkább kalandvágyból vagy mintakövetésből választják a vendégmunkát (leggyakoribb esetben a diákok), elégedettek a keresett pénzzel, és gyorsan el is költik azt. Olyan természetű bevásárlásokat eszközölnek, amelyekre épp elegendő is a megkeresett pénz. Tudják, hogy az a pénz nem is olyan sok, de mindezzel együtt elégedettek a külföldi munka eredményeivel (erről a következőkben még részletesebben lesz szó).

A tervek, az elképzelések, a felhasználás nagyon sokszínű képet mutat. A kimondottan fiatal korosztályra irányuló vizsgálat nem teszi egyneművé, inkább gazdagítja a kapott képet. Mindez azért, mert így az interjúalanyok, a megfigyelték körébe jóval több diák státusú személy és fiatal, alig néhány éve diplomázott értelmiségi került be, mint az azelőtti kutatásainkba. Szép számmal képviselik magukat a szakiskolát, a szakközépiskolát végzettek is, akadnak néhányan, akik csupán általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. A kép mindazonáltal jóval sokszínűbb. A kimondottan fiatal korosztályra irányított figyelem heterogénebb társadalmi státusúakból álló mintát eredményez. Így a kapott kép arra is rávilágít, hogy a székelyföldi fiatalok migrációs gyakorlatában az egyedi utak, felfogások, magatartások, az egyéni életvezetés kialakulása dinamizálódik, az individualizáltság magasabb fokú. A vegyes korosztályokra irányuló hasonló vizsgálatok ennél homogénebb mentalitást és viselkedésmódot jeleznek. Mindez azt is jelzi, hogy ennek a fiatal népességnek az esetében a kollektív magatartásminták és a kollektív mentalitást alakító tényezők és szabályok napjainkban sokkal kevésbé érvényesülnek a külföldi munkavállalásban kialakuló migrációs modellek tekintetében. Kutatói tapasztalataink azt mutatják, hogy ez nem csak a külföldi vendégmunka esetében van így, hanem az élet más területein is. Az elkövetkező migrációs kutatásoknak arra is meg kell próbálniuk választ adni, hogy a vendégmunka gyakorlata mennyiben járul hozzá ehhez az „individualizációs, modernizációs programhoz”. A vendégmunka jelensége mindazonáltal éles megviágításba helyezi ezt a viszonylag újszerű aspektust (hipotéziseink és előzetes ismereteink alapján építi is), így a fiatal korosztályra fókuszált vizsgálat indokolt, ugyanakkor jelzi azt is, hogy más területeken is érdemes kiemelt érdeklődéssel kezelni a fiatalok népességét.

4.1. Tervek és hasznosulások modelljei az iskolai végzettség függvényében

A következőkben az iskolai végzettség szerint kategorizálható csoportok néhány jellegzetes, a tervek és hasznosulások témájához kapcsolódó vonására szeretnék kitérni.

4.1.1. Szakiskolát vagy szakközépiskolát végzettek

A szakiskolát vagy szakközépiskolát végzettek egyéni vagy családi szükségletek kielégítéséről beszélnek, amikor terveikről, azok megvalósításáról kérdezzük őket. Ki-

derül, hogy az egyéni szükségletek jó része olyan természetű, amely könnyedén alakítható családi szükségletté. Elsősorban házépítést terveznek, és az ehhez szükséges pénzt szeretnék megkeresni a külföldi munkával. Természetesen azok számára mutatkozik ez a legégetőbbnek, akik már családosak (fiatal férfiak vagy feleségek, ritkán egy vagy két kisgyerekekkel), illetve belátható időn belül családot szeretnének alapítani. A tartós fogyasztási cikkek beszerzése a már családosak csoportjára jellemző. Az autóvásárlás az elsők között szerepel, ez az a cikk, amelyet a függetlennek is nagyon szeretnének megvásárolni, illetve minden egyéb előtt meg is vásárolják mint olyan eszközt, amely a majdani családi használatban működő praktikus tárgyként és presztízstárgyként is felfogható. Nem újdonság, hogy a házépítés elsőrendűen fontos a vendégmunkát vállalók számára, de kiemelendő, hogy még sok olyan személy esetében is fontos szerepet kap, akik egyelőre nem tervezik a családalapítást. Nem túl gyakran, de ennél a kategóriánál találjuk meg a szülők vagy fiatalabb testvérek anyagi segítségét, mint amit a külföldön keresett pénzből lehet megvalósítani. A származási családhoz kötődő segítségi kötelezettség viszonylag kisebb számban fordul elő, ezt magyarázhatja a megkérdezettek fiatal életkora (a szülők is fiatalok még, nem szorulnak komoly segítségre). Érdekes viszont ezt a jelenséget egy pillanatra összevetni az ellentétes irányú segítséssel (szülő a gyermekét), ami Székelyföldön (mint minden kvázi-archaikusnak nevezhető régióban) kiemelt szerepet kap, komoly társadalmi kötelezettségként, mint az általánosított reciprocitás elterjedt formája (akárcsak a rászoruló, idős szülő gyermeke általi segítése). A házépítés, a lakásvásárlás, a berendezkedés saját erőből történő megvalósítása, az erre való látványos törekvés – jelen esetben a vendégmunkán szerzett pénz által – szintén az individualizációs törekvések dinamizálódását mutatja.

A saját vállalkozás tervezése, illetve annak működtetése (amikor az már megvan) meglepően sokuknál fordul elő. A tanult, de elsősorban a vendégmunkán kiegészített/szerzett szakmai tudás konvertálása az itthoni vállalkozásba nagyon gyakori, sokak bevallása szerint erre nem lett volna mód a kint keresett pénz, illetve a megszerzett tudás és tapasztalat nélkül.

A legfiatalabb tagjai ennek a kategóriának bevallásuk szerint sokat költenek szórakozásra, öltözködésre, zenefelszerelés és telefon megvásárlására. Esetükben nagyon erőteljesen érvényesül a pénz megkeresésében és elköltésében a vonatkoztatási csoporthoz (a hozzájuk hasonló korúakhoz) történő igazodás. Szinte kötelességüknek tekintik, hogy a megszerzett pénz egy részét a barátnővel/baráttal közösen szórakozóhelyeken költsék el. Olyan megfogalmazást is hallottunk, amelyben a fiatalember kijelenti, hogy nemcsak önmaga, de a barátnője számára is szeretne könnyebb életet, szórakozási, nyaralási lehetőséget biztosítani

Említésre méltó itt az az eset, amelynek szereplője egy harmincadik életévét már betöltött, de a vendégmunkát már jó tíz éve rendszeresen folytató férfi. Viszsaemlékezve külföldi munkavégzése első periódusára, elmeséli, hogy annak idején keresetét divatos ruhaneműkre – Puma-cipő, koptatott farmer –, az egymás után gyors ütemben megnyíló szórakozóhelyek kipróbálására költötte. Ma már sikeres saját vállalkozást működtet, és nagyszabású tervei vannak. Esete a sikeres fiatal munkavállaló példáját mutatja, aki bejárta mindazokat a lépcsőfokokat, amelyek az egyszerű, „a pénzért bármit elvállalok” kiindulóponttól a nagyszabású tervek fontolgató saját vállalkozásig vezetnek (természetesen ebből a példából túl sok nincsen).

4.1.2. Egyetemisták

Az egyetemisták helyzete ebben a tekintetben más képet mutat. (Egy középiskolás is belekerült a megkérdezettek körébe, ebbe a kategóriába soroltam a szerkezeti hasonlóság alapján.) Meghatározó az a már említett tény, hogy számukra a vendégmunka csupán szezonális jelleggel bír a nyári szünidőben, maximum egy- vagy kétéves megszakítása az itthoni mindennapi életnek. Ez azt is jelenti, hogy nem egy rendszeres periodicitással jelentkezik, de az itt tárgyalt résztémát tekintve fő jellegzetessége az, hogy a keresett pénz nem lehet túl sok. Mivel nem nagy keresetről van szó, a tervek sem csupán (vagy nem elsősorban) az anyagiakhoz kötődnek. Itt jelenik meg a nyelvtanulás fontossága, illetve hangsúlyozódik ki a világlátás vágya. Az anyagi hasznosulást tekintve, a diákokról kirajzolódó kép színes, itt csak rövid, vázlatos bemutatás következik. Sokan költik a pénzt tanulmányi költségeik fedezésére, elmaradt vizsgadíjak kifizetésére, tandíjra. Jellemző a számítógép, a laptop, a digitális fényképezőgép, a modern telefon beszerzése. Sokan vásárolnak divatos ruhaneműt (lányok és fiúk), kozmetikumokat (lányok). A bébiszitterként Angliában dolgozók szinte kötelezően járnak kint nyelviskolába, erre is sok pénz elmegy. Ugyancsak ők, valamint az amerikai diákmunka igénybevevői költenek sokat utazásra, az idegen ország néhány jellegzetességének megismerésére. A diák vendégmunkások esetében tapasztalható újból az a jelenség, ami a Magyarországra járóknál kezdetben szintén fontos volt, de ma már nem játszik kiemelt szerepet: az ajándékozás. A viszonylag rövid időtartamú, sokaknál csak egyszeri alkalomra korlátozódó kilépés hazatéréskor ajándékozással jár, mindenki kötelezőnek tekinti, hogy a legközelebbi családtagoknak ajándékot hozzon. A kilépés ebben az esetben szintén nem számít túlságosan kiemelt jelenségnek (a KPI/1 programban a kilépés és az ajándékozás viszonyára részletesebben kitértem), de sajátos vonásai – rövidege, egyszerűsége, a célország távolsága – újból kötelezővé teszi az ajándékozást, amelyet a rendszeres, gyakori, közeli magyarországi kilépés már leegyszerűsített.

A Németországba mezőgazdasági szezonmunkára járók a munka sajátos körülményei miatt nem engedhetnek meg maguknak ottani utazásokat, kirándulásokat. Esetükben viszont az ottani mindennapi szükségletek kielégítésére (étkezésre) szánt kiadások hangsúlyozódnak ki, esetükben is kiemelt szerepet kap az itthon maradt családtagok megajándékozása.

A fenti vázlatos bemutatása az anyagi hasznosulásnak erőteljes individualizációs mozzanatot tartalmaz. A tanulókkal kapcsolatos kiadások fedezéséről beszélve mindenki hozzáteszi, hogy örül annak, hogy ezt a pénzt nem a szüleitől kell kérnie. A számítógépek, laptopok úgy tűnik, napjaink egyetemistái számára már nem státuszszimbólumként jelennek meg. Sokkal inkább szükséges eszközöknek tűnnek, az egyetemista életforma, a munkavégzés eszközeivé váltak. Ezeknek a beszerzése ilyenformán egyrészt a kortárs csoport többi tagjához való felzárkózást jelenti, másrészt az individualizálódást: meg tudják önerőből vásárolni maguknak azokat a drága munkaeszközöket, amelyeket a szülők adott esetben csak nehézségek árán tudnának megtenni. Mindenki büszke, hogy saját keresetéből képes volt erre, habár azt is meg kell jegyezni, kevesen mesélik ezt dicsekvő hangnemben, inkább természetesnek tekintik, és érezhető, hogy inkább hiányt pótoltak ezekkel a vásárlásokkal. Érdekes módon dicsekvőbb a hangnembük azoknak a be-

számolóknak, ahol a vendégmunkás diák szerényebb kiadásokról számol be. A németországi zöldség- és gyümölcszedőktől hallottunk néhány olyan beszámolót, amelyekben a beszélgetőpartnert rendkívüli elégtétellel töltötte el az a tény, hogy a napi élelmiszerszükséglet kielégítése érdekében a helyi szupermarketben mindent megvehetett, amit szeme-szája megkívánt. „Minden második nap mentünk vásárolni, jó sokat, nem mint itthon, mikor a Szuperbe egy kicsi Danoneért megyünk, hanem egy jó nagy kosarat megpakoltunk, pénzünk volt mindig, és amit megkívántunk, éppen azt megvettük. Itthon ezt azért nem nagyon tudjuk megengedni magunknak” (V. E. 7. interjú). Egy másik lány ugyanilyen hangnemben nyilatkozik a kozmetikumok beszerzéséről: „Hát így magamra költöttem és a családomra, ruha, cipő, ilyen piperecikkek, tusfürdő, testápoló. Hát úgy bevásároltam, hogy még mindig nem kel búsuljam egy ideig sem a testápolómat, sem a tusfürdőmet, sem a samponomat, sem az ilyeneket” (V. E. 13. interjú). Ezek mögött a beszámolók mögött nyilvánvalóan az első saját kereset, az első szabadon elkölthető nagyobb pénzösszeg öröme rejtezik. Nem nagy dolgokról van szó, de az egyszeri alkalmakban rejő függetlenség érzése szintén az önállóvá válás igyekezetét, az individualizációs aspirációk meglétét bizonyítja. S hogy mindez a vendégmunka által, egy nyugati országban, a szülőktől távol történik, tovább fokozza az e fölött érzett meglelégedést.

Említettem már, hogy az anyagi hasznosulás mellett nagy szerepet kap a tudástőke megszerzése, hasznosulása is. A diákok esetében csak elvétve került sor saját szakmájukhoz kapcsolódó tudás megszerzésére (elsősorban arra a kisszámú csoportra jellemző, amely az egyetem szervezésében, mintegy nyári gyakorlatban dolgozik rövid ideig magyarországi cégeknél), a nyelvtanulást viszont mindenki fontosnak tekinti. A Németországban mezőgazdasági szezonmunkát vállalók kissé restelkedve vallják be, hogy ott nyelvtanulásra nem volt módjuk, hiszen a csoportok, amelyekben dolgoztak, többnyire saját anyanyelvüket beszélő társaikból álltak, munkaadóikkal, a munkafelügyelőkkel pedig keveset érintkeztek, gesztusnyelven kommunikáltak, és csak néhány hétköznapi kifejezés ragadt rájuk. Az Angliában, Amerikában dolgozók annál nagyobb haladást mutatnak ebben a tekintetben. Konkrét hasznosulásról, munkaerőpiaci előnyyszerzésről keveset lehet itt még mondani, tekintve, hogy az interjúalanyok valamennyien megkérdezésükkor még diákok voltak. Egy, már egyetemi diplomával rendelkező fiatal értelmiségi számolt be arról, hogy már diplomásként végzett angliai bébisitter-munkájának köszönhetően tanulta úgy meg az angolt, hogy egy év múlva sikeresen pályázott luxemburgi mesteri ösztöndíjra.

4.2. Szellemi munkavégzés

Szellemi munkavégzésre a külföldi munkavállalók körében kevés példát találtunk. Az ide tartozó, a kutatásunkban megjelenő esetek kis száma alapján erről a típusú munkavállalásról nem lehet túl sok általános érvényű megállapítást tenni. Anynyi mindenképpen elmondható, hogy a szellemi munkát végzők a maguk során nem kevés kihívással kell hogy szembenézzenek. Nagyon erős bennük a megfelelni akarás, az ismeretszerzés, a szakmai tudás bővítésének igyekezete. Ők azok, akik egyértelműen megfogalmazzák, hogy a külföldi munkalehetőség elsősorban a tanulás terepe, a keresett pénzt a szakmai tudás gyarapításába a legcélszerűbb

befektetni, mert a hosszútávú tervek szempontjából ez elengedhetetlen. Szintén ők azok, akik számára a jövő tervezése sokkal hosszabb távra történik, a tervek nincsenek határozottan megfogalmazva, az elképzelések sincsenek lekerékítve. Nem tudják megmondani, hogy mennyi ideig tervezik a magyarországi tartózkodást, határozottak viszont abban a tekintetben, hogy szeretnének az új helyzetből szakmailag, mentálisan minél többet profitálni. „Fejlődési lehetőség, olyan, mintha még egy egyetemet végeznék...”, mondja az egyik interjúalany, aki művészettörténetet végzett itthon, és most Budapesten egy művészeti galériában dolgozik.

4.3. „Mezőgazdasági praktikum” – tudástőke és anyagi tőke termelése és hasznosulása

Itt kell megemlíteni azokat a külföldre járókat, akik néhány alapítvány szervezésében úgynevezett „mezőgazdasági praktikumon” vesznek részt Svájcban (elég sokan) vagy Németországban (erre kevesebb példánk van). Röviden a praktikum azt jelenti, hogy a székelyföldi vállalkozó szellemű ember az alapítvány ügyintézője által egy svájci vagy németországi gazdához kerül egy vagy másfél évre, itt dolgozik az illető farmján vagy családi jellegű mezőgazdasági vagy turisztikai vállalkozásában. A munka nem igazi „vendégmunka”: nem a minél több munkavégzés és a pénzkereset (természetesen pénzt is kapnak, de nem túl sokat) a cél, hanem a tanulás. Végző cél az lenne, hogy megtanulni, hazahozni és itthon valamilyen formában (saját vállalkozás, munkahelyteremtés, illetve munkavégzés) kamatoztatni a kint megszerzett szakmai tudást és tapasztalatot. Az itt szerzett különféle tapasztalatokról később még bővebben szót ejtek, itt a szakmai tapasztalatszerzésre utalok csupán. A résztvevők vélekedései meredeken különböznek egymástól. Van, aki azt állítja, hogy valóban sokat tanult, és máris komoly lépéseket tett az itthoni hasznosítás irányába. Olyan is van, aki második ilyen kilépésére készül, mert még tovább szeretné fejleszteni tudását. Néhányan jelzik, hogy nagyon sok hasznos dolgot láttak, munkafolyamatokat, gépek kezelését tanulták meg, de nem sok esélyét látják a hasznosulásnak az itthoni infrastruktúra fejletlensége miatt. Mások, a fentiekkel ellentétben, „modern rabszolga-kereskedelemnek” nevezik a mezőgazdasági praktikumot, ami nem szól másról, mint az olcsó munkaerő közvetítéséről. Van, akik finomabban fogalmazzák, és csak kihasználásról beszélnek, meg arról, hogy mindig az illető gazdán múlik a munkavégzés, a kereset, a tanulás, a bánásmód viszonya.

5. Összefoglalás helyett

A rendszerváltás utáni 17 éves időszakban nemcsak a Székelyföldön, és nemcsak a posztszocialista térségben erősödtek fel a mobilizációs tendenciák, hanem olyan világméretű jelenségről van szó, amely lépten-nyomon érezteti hatását a kisvilágok és a „nagyvilág” szintjén egyaránt. Az erre irányuló érdeklődést jelzi a migrációs kutatások áttekinthetetlenül széles spektruma, az ide irányuló erőteljes szakmai érdeklődés, amely nem csak a vizsgálatba bevont térségek számának növekedésében mutatkozik meg, hanem a jelenségek dinamizálódása és változása mentén kibontakozó elméletalkotó munkák sokaságában is.

A jelen írás alapját képező kutatási tapasztalatok, a vizsgálatok során összegyűlt kutatási anyag további feldolgozásra, elemzésre vár. Napjainkban a székelyföldi vendégmunka típusú migráció magatartás- és mentális modelljei a tíz évvel ezelőtti helyzethez képest változatos (és változó) képet mutatnak, a változások ritmusa pedig látványosan felgyorsult. Az újonnan alakuló magatartástípusok ugyanakkor még sok mindent megőriznek azokból a jellemzőkből, amelyek egy hagyományos életvitel továbbélő elemeire utalnak. A térség mai komplex képe jól kirajzolható a migrációs modellek összetételében és működésében. Az itt elvégzett munka ezen modelleknek csupán néhány aspektusát rajzolta meg. Elsősorban azt emelte ki a kutatási anyagból, ami a kibocsátó települések típusára, a migrálók nemére, iskolázottságára, családi helyzetére, munkaerőpiaci helyzetére vonatkozott. Vizsgálati szempontként megjelent ugyanakkor a külföldi vendégmunka motívációs bázisa, az okok és a célok, az eredmények hasznosulásának különböző módzatai. Mivel a jelen munka alapjául szolgáló kutatások fokozottan figyeltek a kibocsátó környezet (az otthoni világ) és a célország (az idegen világ) kettősségének a kezelésére a vendégmunka kontextusában, a lehetséges modellek megrajzolása során kiemelt szerepet kapott a két világ közti határvonal meghúzásának, illetve eljelentéktelenedésének mozzanata is. Erre a jelenségre, ennek a modellalkotásban betöltött szerepére egy következő munkában kell majd nagyobb súlyt fektetni. Ugyancsak egy következő elemző munka szükséges ahhoz, hogy a „másikkal”, az idegen kultúrával történő találkozás nagyon változatos (és időben, térben változó) formái miképp válnak a migrációs magatartások modelljeinek összetevőivé, illetve milyen új modellek jönnek létre a változatosságra és a változékonyságra egyre nagyobb hajlandóságot mutató migrációs tendenciák közegében.

Felhasznált irodalom

- Bálint Blanka–Bíró A. Zoltán 2004. Helyzetkép Mezőmadarasról. In Bodó Julianna (szerk.): *Székelyföldi mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 97–148. p.
- Bálint D. Gyöngyvér 2004. Migrációs folyamatok és aspirációk a székelyföldi fiatalok körében. In Bodó Julianna (szerk.): *Székelyföldi mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 77–96. p.
- Bíró A. Zoltán 1994. Adalékok a vándorló ember ikonográfiájához. Migrációs folyamatok a Székelyföldön 1985–1989. In Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): *Jönnek? Mennek? Maradnak? A Nemzetközi Migráció Kutatócsoport évkönyve*. Budapest, MTA PTI, 19–39. p.
- Bíró A. Zoltán 1995. The Socio-Cultural Bases of the Migration Process in Eastern Transylvania, 1985–1989. In Sik Endre–Tóth Judit (eds.): *Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads. Yearbook of the Research Group on International Migration, the Institute for Political Science of the H. A. S.* Budapest, MTA PTI, 237–244. p.
- Bíró A. Zoltán–Bodó Julianna 2006. Szakmai szintézis a székelyföldi térség migrációs és külföldi munkavállalási folyamataival kapcsolatos kutatási programok és szakmai eredmények alapján. Kézirat.
- Bíró A. Zoltán – Zsigmond Csilla 2005. *Székelyföld – Számokban*. Csíkszereda, Alutus Kiadó.

- Biró A. Zoltán et al. 1996. Vándormunka – otthonról nézve. A Székelyföldről Magyarországra irányuló vendégmunka hatásai a kibocsátó közege. Összefoglaló tanulmány. In Bodó Julianna (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 143–183. p.
- Biró A. Zoltán et al. 1999. The Influence of Seasonal Migration on the Szekler Local Community. In Biró A. Zoltán–Lőrincz József (eds.): *Szeklerland in Transition. Essays in Cultural Anthropology*. Csíkszereda, WAC – Pro-Print, 103–126. p.
- Bodó Julianna (szerk.) 1996. *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- Csata Zsombor 2001. Magyarországi vendégmunka-vállalás a határon túli magyarok körében. In Dobos Ferenc (szerk.): *Az autonóm lét kihívásai kisebbségben*. Budapest, BFI–Books in Print–Osiris.
- Csata Zsombor–Dobos Ferenc 2001. Migrációs folyamatok a határon túli magyarok körében. In Dobos Ferenc (szerk.): *Az autonóm lét kihívásai kisebbségben*. Budapest, BFI–Books in Print–Osiris.
- Csepeli György–Örkény Antal–Székelyi Mária 2002. *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Dobos Ferenc (szerk.) 2001. *Az autonóm lét kihívásai kisebbségben*. Budapest, BFI–Books in Print–Osiris.
- Faist, Thomas 2002. Transnationalism in international migration: Implications for the study of citizenship and culture. In *Working Paper Series for the ESRC Transnational Communities Programme at Oxford University*. WPTC-99-08, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working-papers.htm>.
- Gagyí József–Oláh Sándor 1997. Vendégmunkások utazási formái Hargita megyéből Magyarországra. In Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): *Migráció és politika. A Nemzetközi Migráció Kutatócsoport évkönyve*. Budapest, MTA PTI, 106–120. p.
- Gagyí József–Oláh Sándor 1998. Vendégmunkások utazási formái Maros megyéből Magyarországra. In Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): *Idegenek Magyarországon. A Nemzetközi Migráció Kutatócsoport évkönyve*. Budapest, MTA PTI, 49–56. p.
- Gagyí József 2003. Székelyföld – Csíkpálfalva. A község migrációs potenciálja. 1990–2002. In Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest, MTA KI, 203–214. p.
- Glick Schiller, Nina–Basch, Linda–Szanton, Blanc, Cristina 1997. From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. In Ludger Pries (Hrsg.): *Transnational Migration Sociale Welt*. Baden-Baden, NOMOS. /Sonderband, 12./
- Gödri Irén 2004. Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón. *Erdélyi Társadalom*, 2. évf. 1. sz. 37–55. p.
- Hanners, Ulf 2002. Flows, boundaries and hibryds: keywords in transnational anthropology. In *Working Paper Series for the ESRC Transnational Communities Programme at Oxford University*. WPTC-2K-02, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working-papers.htm>.
- Horváth István 2002. A migráció hatása a népesség előszámítására. *Magyar Kisebbség*, 2002/4, 24–36. p.
- Horváth István 2003. Migrációs hajlandóság az erdélyi magyarság körében 2003 október. *Erdélyi Társadalom*, 1. évf. 2. sz. 39–55. p.
- Horváth István 2004. Az erdélyi magyarság vándorlási vesztesége 1987–2001 között. In Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kolozsvár, RMDSZ Ügyvezető Elnökség–Kriterion Könyvkiadó, 61–90. p.
- KAM–MTA PTI 2004. Földbirtoklás, földhasználat és gazdálkodás Erdélyben. Kutatási jelentés. Kézirat. Csíkszereda–Budapest.
- Kennedy, Paul–Roudometof, Victor 2002. Communities Across Borders under Globalizing Conditions: New Immigrants and Transnational Cultures. In *Working Paper Series*

- for the ESRC Transnational Communities Programme at Oxford University. WPTC-01-17, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working-papers.htm>.
- Kiss Adél 2006. Háztartások gazdálkodása Csíkszenttamáson. In Biró A. Zoltán (szerk.): *Állapotok és változások*. Csíkszereda, Alutus Kiadó.
- Kiss Tamás–Csata Zsombor 2004. Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben. In Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kolozsvár, RMDSZ Ügyvezető Elnökség–Kriterion Könyvkiadó, 91–125. p.
- Laki László–Biró A. Zoltán 2001. *A globalizáció peremén*. Budapest, MTA PTI.
- Massey, Douglas S. – Taylor, J. Edward 2004. *International migration*. Oxford, Oxford University Press.
- Massey, Douglas S. 2005. *Five Myths About Immigration: Common Misconceptions Underlying U. S. Border-Enforcement Policy*. www.aifl.org/ipc/policy_reports_2005_fivemyths.shtml.
- Oláh Sándor 1991. Egy falu és a kivándorlás. *Regio*, 2. évf. 4. sz. 103–109. p.
- Oláh Sándor 1994. Egy székely falu vendégmunkás potenciálja (1990–1993). In Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): *Jönnek? Mennek? Maradnak? A Nemzetközi Migráció Kutatócsoport évkönyve*. Budapest, MTA PTI, 9–18. p.
- Oláh Sándor 1996a. A székelyföldi migráció előtörténetének áttekintése. In Bodó Julianna (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 15–36. p.
- Oláh Sándor 1996b. A kilépés társadalmi feltételei a Székelyföldön. In Bodó Julianna (szerk.): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma Székelyföldön*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 51–68. p.
- Portes, Alejandro 1997. Globalization from Below: The Rise of Transnational Communities. In *Working Paper Series for the ESRC Transnational Communities Programme at Oxford University*. WPTC-98-01, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working-papers.htm>.
- Ravenstein, E. G. 1889. The laws of Migration. *Journal Of the Royal Statistical Society*, vol. 52, June, 241–301. p.
- Sandu, Dumitru 2000. Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar. *Sociologia românească*, 2000/2–3, 5–50. p.
- Sandu, Dumitru 2005. Transnational Migration from Romanian Villages. *Current Sociology*, vol. 53, no. 4, 555–582. p.
- Sik Endre 2003. A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest, MTA KI, 15–18. p.
- Sik Endre – Simonovits Bori 2003. A migrációs potenciál mértéke és társadalmi bázisa a Kárpát-medencei magyarok körében. In Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest, MTA KI, 43–66. p.
- Sorbán Angella 1999. Emigrációs potenciál a határon túli magyar közösségek körében. *Magyar Kisebbség*, 5. évf. 2–3. sz.
- Túros Endre (szerk.) 2005. *Igény a tanulásra?* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- Vertovec, Steve 2002. Transnational Networks and Skilled Labour Migration. In *Working Paper Series for the ESRC Transnational Communities Programme at Oxford University*. WPTC-0202, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working-papers.htm>.

JULIANNA BODÓ

BEHAVIOURAL PATTERNS OF GUEST—WORK-TYPE MIGRATION AT THE SZÉKELYFÖLD TERRITORY

After the period of system-changes the phenomena of foreign employment-type migration at the Székelyföld was very extensive. From the beginning of the 1990's to the present the topic is more and more interested, several institutional and individual research programs made efforts to map the general trends of migration, and/or migration practice relating to certain regions, territories defined by time parameters.

In this work I summarize the migration research made on the Székelyföld territory done to this time, that is sixteen years and I also try to outline the dominant models of guest-work-type migration at the Székelyföld. This analyzing and typology-creating work enables to get a more subtle picture of the guest-work-type migration phenomena of the territory.